

ГР. НАШ

СПОСОБИ ЗАВЕДЕННЯ СОЦІЯЛІСТИЧНОГО ЛАДУ

ОДВИТКА З КНИЖКИ „ВІЗВОЛЕННЯ ВСІХ ТРУДЯЩИХ“

ВИДАВНИЦТВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“
ПРАГА — ЛЬВІВ — ЛЯЙПЦІГ

1923

ГР. НАШ

СПОСОБИ ЗАВЕДЕННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЛАДУ

ОДВИТКА З КНИЖКИ „ВІЗВОЛЕННЯ ВСІХ ТРУДЯЩИХ“

ВИДАВНИЦТВО „ВІЛЬНА СПІЛКА“
ПРАГА — ЛЬВІВ — ЛЯЙПЦІГ

1 9 2 3

I.

Способи заведення соціалістичного ладу.

Націоналізація. Всі соціалісти стремлять до повалення капіталістичного ладу й запровадження соціалістичного. Та не всі однаково уявляють собі способи переведення соціалізму.

Автори „комуністичного маніфесту“, основоположники програми соціаль-демократичної партії, уявляли собі справу заведення соціалізму так: капіталістичний лад підтримується й охороняється сучасною державною владою, яка складається з капіталістів. Коли пролетаріят захопить владу в свої руки й стане керувати державою, то силою державної влади одbere всі добра й маєтки у капіталістів і забере їх у свої руки; але, щоб не роздавати окремим особам і не робити таким чином нових власників, він муситиме передати їх у спільне володіння всім працюючим. Найширшою формою організації всіх працюючих і захисту їхніх спільніх інтересів є держава. Тому всі добра, одібрані від капіталістів для спільноговолодіння, треба передати державі. Держава мала би бути їхнім єдиним володарем, лише вона від себе вже, як од колективу, мала би давати ті

добра в приватне, особисте, тимчасове користування окремим особам чи організаціям.

Замість приватної власності мусіла б настать власність державна. Кожна окрема особа права власності не мала б, а всі особи вкупі, які складають одну державу, мали би спільну власність на всі добра; кожна особа в державі була б співвласником державного майна, але сама остаточно нічим роспоряджатися не могла б. Всіми справами народнього господарства, замість капіталістів та їхніх установ, мала би роспоряджатися держава через свої установи, державних урядовців і т. н. на підставі державних законів, тоб-то: рішень державної влади.

Такий спосіб спільного володіння добрами й виробництвами називається удержавленням або націоналізацією дібр і виробництв.

Справа націоналізації полягає в тім, щоб на місце багатьох окремих приватних власників-капіталістів та поміщиків посадить одного колективного власника — державу працюючих; щоб народнім господарством, замість багатьох окремих приватних власників-капіталістів, роспоряджався один колективний капіталіст — держава працюючих.

Поскільки ж держава працюючих складається з трудячих, які захищають свої інтереси, то, держучи в своїх руках всі добра й виробництва, вона мусіла б найкраще задоволити потреби працюючих.

Працюючі, як державна сила, як законодавці, не могли б не дбати самі про себе, а тому в своїй державній роботі вони провадили б до того, щоб державним добром найлекше й най-

краще можна було користуватися всім працюючим. Вони дбали б про те, щоб кожен робітник мав однакову можливість з другим використати для себе власною працею державні добра й виробництва; дбали б про те, щоб один громадянин не кривдив другого.

Об'єктивно дбати про всіх, мовляли, може тільки держава. Тому вона й повинна роспоряджатися спільним добром. А щоб вона могла ним роспоряджатись, добро повинно їй належати. Через те всі добра й виробництва, на користування якими мають рівне право всі громадяне, повинні належати державі.

Націоналізація є удержанням всіх дібр і виробництв, удержанням капіталу, удержанням народного господарства.

Прихильники націоналізації гадали, що націоналізація буде рішучим і остаточним ступнем до соціалізму; вірили, що націоналізація дібр і виробництва створить такі умови рівного користування ними, при яких можливо буде здійснити соціалізм. Вони гадали, що досить аби індивідуальний приватний капітал обернути в капітал державний, щоб капіталістичний лад перемінити на соціалістичний.

В р. 1917 Ленін*) писав про це так: „попробуйте поставити на місто юнкерсько-капіталістичної, поміщицько-капіталістичної держави — державу революційно-демократичну... то побачите, що державно-монополістичний капіталізм за дійсно революційно-демократичної держави неминуче означає ступінь до соція-

*) „Грозящая катастрофа и как с нею бороться“.

лізму, бо соціялізм є не що інче, як найближчий ступінь вперед державно-капіталістичної монополії... Державно-монополістичний капіталізм є найповніша матеріальна підготовка соціялізму, є передсіння його, є той ступінь історичних сходів, між яким та іншим, що називається соціялізмом, немає жадних проміжних ступнів.“

Хиби націоналізації. Думка про націоналізацію виникла давно на Заході Європи, але поволі де-які соціялісти стали помічати її хиби. Вони вказували на те, що націоналізація не знищить кривд, які завдає капіталістичний лад: вона не знищить поділу на маючих і немаючих, не зробить природні добра й виробництва для всіх однаково приступними. Передання всіх дібр і виробництв у власність держави, тобто: в розпорядимість державного апарату, означає передачу народного господарства, яке вимагає надзвичайного знання й уміння і дбайливости, не в руки всього народу, а лише в руки вибраних владою, часто недосвідчених та індиферентних урядових осіб. При націоналізації природні добра й виробництва фактично опиняються в розпорядимості не всіх працюючих, а лише бюрократичної верстви. Розпоряджатися й користуватися ними буде не всякий по своїй волі, а лише з дозволу „начальства“ або особистого смаку близчого урядовця.

Таким чином націоналізація доведе лише до того, що замість поміщика, капіталіста над робітником стоятиме державний урядовець, у якого поле для свавільства буде не менше, а може навіть більше, ніж у поміщика й капіталіста.

При таких умовах соціалізм перестане бути вільним шуканням кращих форм людського співжиття, а обернеться в „казъонщину“, приписану урядом, якої не можна критикувати, навіть для того, щоб виправляти; народне господарство із форм вільної співпраці всіх трудящих обернеться в господарювання урядовців, в господарство „начальників“, які дбатимуть не про добро працюючих, а про власні вигоди: особисті чи того гуртка, що стоїть коло влади. Трудящий народ, як і за капіталізму, залишиться об'єктом визискування, а не суб'єктом (учасником) спільногого господарювання на рівних правах.

Такі думки висловлювали соціалісти-критики на Заході Європи. На Сході Європи ціла соціалістична течія, а саме, соціалісти-революціонери — виступила проти націоналізації, вказуючи на шкоду від неї для соціалізму.

Революція в Росії й на Україні та переведення націоналізації большевиками показали всю правдивість закидів, які робилися націоналізації.

Наслідки націоналізації, переведеної в Росії й на Україні, змусіли навіть таких ортодоксальних марксістів, як Каутський, признати „тяжку помилку“ в надіях на націоналізацію. Тепер і він, як раніш соціалісти-революціонери, розріжняє, що держава й господарство не одна річ, а тому не можна накидати на державу та її апарат тієї роботи, яку мають робити всі працюючі громадяне. Каутський*) пише: „Держава є не господарська організація, а органі-

*) Kautsky. Was ist Sozialisierung. Berlin, 1920, 13-14.

зация влади, панування. Її бюрократія (чи капіталістична, чи пролетарська — Н. Г.) складається завше відповідно меті здійснення панування. Завданням бюрократів є не вишукування й переведення в життя доцільного, а послушне й ревне виконання волі поставлених вище... Через те, що серед державної бюрократії всяка ініціатива повинна походити виключно згори, а не знизу, то її особливою прикметою є її не самостійна, бездушна прикованість до традиції, до старих форм, консерватизм, який уївся їй в тіло й кров.“

Через те саме, бюрократія (як капіталістична, так і пролетарська — Н. Г.) нездібна провадити господарство, бо господарство вимагає руху, завчасного зміркування, швидких перемін, припасовування до обставин часу, місця, техніки і т. і. Через те саме, державні підприємства ніколи не спроможні конкурувати з приватними; ніколи не спроможні задовольнити потреби ринка, тоб-то: громадян держави. А коли вони не можуть навіть так задовольнити потреб громадян, як задовольняють їх приватні капіталісти, то яка рація їх заводити? Адже мета соціалізму — поліпшити, а не погіршити умови людського життя! Націоналізація дібр і виробництв не задовольнить господарських потреб працюючих, бо держава, як орган влади й панування, не спроможна конкурувати з окремими особами, які мають вільнішу руку для всяких господарських комбінацій, ніж урядовці держави, а помимо того вона не задовольнить і політичних стремлінь працюючих. „Робітник, мовляв Каутський, вимагає не тільки добробуту,

а ще й самоопреділення. Він піднімає повстання проти капіталу не тільки ізза голодної заробітної платні та нелюдської праці, але й тому, що з ним поводяться, як з простим звичайним знаряддям виробництва, яке підлягає потребам виробництва і не має власної волі.“ Робітник, скажемо ми, валить капіталізм не тільки для того, щоб краще їсти й менше працювати, а ще й для того, щоб самому своїм життям порядкувати, щоб самому вимірювати, як краще провадити працю і т. і. Він прагне волі, самоуправління, самоорганізації.

Од того ж, що на місце окремих капіталістів стане державна влада, державна бюрократія, державний капіталізм, — від того, що замість багатьох панів робітник матиме тільки одного і втратить можливість з багатьох вибірати кращого, становище його не поліпшає, а погіршує. Метою ж соціалізму є поліпшення, як соціальних, так і політичних умов існування. Коли ж націоналізація таких вимог не задоволяє, то вона не тільки не допомагає осягненню соціалізму, а лише шкодить йому.

Сіндікалізм. Де-які соціалісти зрозуміли хиби націоналізації й визнали, що держава та народне господарство є ріжні річі; що мало прогнати капіталістів і захопити державну владу в свої руки, а треба ще й уміти налагодити народне господарство так, щоб за нового ладу всім краще жилося. З тих причин вони стали шукати інших шляхів до соціалізму, ніж націоналізація. Вони казали: влада в державі перебуває в руках не тільки тих, хто видає закони, керує військом і поліцією, приписує, роспоря-

жається й т. і., а ще й у тих, хто порядкує народнім господарством.

Приватні особи, які постачають, перевозять, міняють, розділяють і т. і. необхідні для життя громадян річі, також мають владу. Тим чи інчим виконанням певних господарських функцій, тим чи інчим поворотом господарчих справ вони змушують громадян і навіть державну владу на певні рішення й на певні вчинки.

Коли працюючі захоплять в свої руки державну владу, а не вмітимуть самі керувати господарством, то провід господарством мимохіть опиниться в руках тих, хто зуміє його в своїх руках держати, а коли то будуть старі керовники, вороги працюючих, то вони так направлятимуть господарство, щоб примусити державну владу й громадян робити по їхньому, тоб-то: фактично держатимуть владу в своїх руках. В державних установах урядовцями будуть працюючі, а робитимуть вони не те, що самі хотітимуть, а те, до чого їх змусять провідники господарства.

З цих причин певна течія соціалістів визнала за необхідне, щоб в боротьбі за соціалізм працюючі підготовлялися не тільки до захоплення влади та державної праці, а також і до керування народнім господарством. Вона стала доводити, що пролетаріят повинен взяти в свої руки не тільки владу, а й інчі функції державно-громадського життя, бо коли він захопить тільки владу, а все інче залишиться в руках його противників, то жадного соціалізму не буде: державна влада приписуватиме одно,

а організована противизвольна маса, яка держатиме в своїх руках інчі функції громадського життя, робитиме друге. Через те „пролетаріят повинен сам з себе виробити всі елементи майбутнього громадянства“. Все, мовляв, те, що роблять за капіталістичного ладу капіталісти, всі функції господарського управління за нового ладу треба, щоб робилися працюючими. Не можна ті обовязки й організацію господарства, які за капіталістичного ладу виконують капіталісти, передавати за нового ладу на які небудь державні органи, комісії чи департаменти міністерства. Їх треба передати на самих робітників. Поскільки ж робітники згуртовані в професійні товариства, то юридично, мовляв, треба ті обовязки покласти на професійні товариства. Через те, мовляли, і всі добра, які одбираються у приватних власників для спільног користування працюючих, треба передати в володіння професійних, а не державних організацій. Всі працюючі повинні згуртуватися в професійні спілки, яким і повинно передати всі добра та виробництва. Професійні спілки мають організуватися знизу вгору: заводські, сільські, міські, районні, повітові, губерніяльні і т. і. З'їзд їх мав би розпреділити поміж собою всі добра, а кожна спілка давала б кожному своєму членові певне право на спільне користування тими добрами і сама б піклувалася про доцільність і вигідність використування належних їй дібр. Дрібні спілки звязувалися б у союзи й найбільший (державний) союз був би вищим керовником всього господарства в державі. Таким чином, господарство про-

вадилось би самими нрацюочими і не обтяжувало б державної влади.

При таких поглядах державна влада потрібна працюочим лише, як певна сила для завойовання й охорони свого становища. В парламентарний період боротьби з капіталістами вона повинна поволі обмежувати права власників капіталістів і передавати їх тим професійним організаціям, які існують. Робітники із випадкових працьовників, залежних від волі капіталістів, повинні обернутися в співвласників того підприємства, в якому працюють. Захопивши ж державну владу в свої руки і не вміючи ще впорядкувати господарства, робітники повинні залишити маєтки й виробництва в руках попередніх власників, але запровадити таке законодавство, яке б, в міру привчання робітників до керування господарством, робило б їх співвласниками підприємств, а керування тими підприємствами передавало б до професійних спілок. Аби цей процес не був довгим, робітники вже тепер, ще до захоплення влади в свої руки, повинні всі функції господарства перебірати в товариське володіння й користування, забірати в свої руки всі підприємства, закладати для того сіндікати (спілки) і взагалі стреміти до того, щоб все життя було в їхніх руках.

Державна влада потрібна робітникам лише для організованого перебрання дібр і виробництв від капіталістів. Але в міру того, як професійні спілки здобували б права на володіння добрами й керування господарством, до них поволі переходили б і місцеві функції державної влади: поліцейські, судові і т. і.

Тому врешті мусіло б так статися, що професійні спілки (заводські, сільські, районні, повітові, губерніяльні і т. и.) поволі розібрали б собі всі функції місцевої державної влади, а загальнодержавні функції перейшли б до з'їзду профспілок. В такий спосіб державна влада, як окремий апарат громадського життя, цілком би зникла, а професійні спілки, сіндікати робітників обернулись би в федеративний орган не тільки володіння й користування природніми добрами та виробництвами, а й органи громадсько-державної влади. Такий спосіб запровадження в життя соціалізму називається сіндікалізмом.

Сіндікалізм одержується від націоналізації тим, що при націоналізації природні скарби й виробництва передаються в розпорядження (володіння) старому державному апаратові, який для того лише почасти відповідно реформується й наповнюється представниками працюючих. Сіндікалізм же для володіння природніми скарбами й виробництвом утворює цілком новий апарат із самих працюючих, із клясових органів і організацій робітництва, незалежно від державного апарату.

Націоналізація можлива після того, як робітники захоплять в свої руки державну владу. Сіндікалізм же творить господарську організацію робітництва ще до переходу державної влади в руки робітництва. Сіндікалізм дає можливість робітництву творити в межах буржуазно-капіталістичного ладу початок нового господарського ладу, розвиток якого веде до соціалізму. „Сіндікалізм, мовляв Чернов, —

це назрівання в недрах буржуазного громадянства ембріона нового ладу.“

Хиби сінді-калізму. Сіндікалізм стремить до того, щоб професійні організації індустріальних робітників взяли в свої руки володіння й користування природніми добрами та виробництвами.

Громадянство ж складається не з самих тільки індустріальних робітників: є ще робітники й хліборобської та інтелігентної праці. Помимо того, громадянство взагалі складається не тільки з осіб, які щось виробляють, а й з тих осіб, які щось споживають. Навіть в трудовій державі, де всі працюватимуть, кожен працюючий буде виробником однієї річі, а споживачем зовсім інчих річей.

Кожна людина буде одночасово і робітником і споживачем.

Через те в народньому господарстві відограє ролю не тільки здобуття річей, але також обмін та розподілення їх. Коли б сіндікати одібрали в капіталістів тільки природні добра й виробництва, то в капіталістів залишилися б ще такі справи громадського господарства, як обмін і розподілення річей, бо виробничі спілки (сіндікати) не завше мали б змогу вироблені ними річі самі доставляти всім споживачам на місце.

Обмін і розподілення річей, перебуваючи в руках приватних підприємців-капіталістів, залишились би джерелом визиску споживачів.

З цього виясняється, що для повного визволення працюючих, oprіч природніх дібр і справ виробу, треба одібрати від капіталістів ще й справи обміну та розподілення.

Кооперація. Для того, щоб одібрати у капіталістів можливість визискувати споживачів, треба утворити громадські організації самих споживачів, які б дбали про доставку собі потрібних речей і розподілення їх поміж своїми членами, тобто: кооперативи — організації споживачів для спільногого самостійного переведення справ обміну й розподілення речей, без участі капіталістів. Поскільки кооперація одбирає у окремих приватних капіталістів обмін, транспорт і розподілення речей та передає їх в громадські руки, робить їх громадськими, чим визволяє споживачів від визиску капіталістами, постільки — вона стає одним із засобів переведення соціалізму.

Сіндикалізм однімає від капіталістів тільки засоби виробництва й виробництво, але не бере в свої руки керування всім господарством, бо не втручається в обмін і розподілення. Тимчасом обмін і розподілення є надзвичайними галузями господарства, бо робітники, маючи в своїх руках виробництво, а не маючи обміну, можуть зо всіма своїми виробами дійти до господарської руїни, коли не буде доброго апарату розподілення вироблених речей. Через те, кооператизація обміну й розподілення є справою надзвичайно важною для визволення працюючих. Коли, oprіч виробництва, й обмін та розподілення будуть в руках трудящих, то все господарство залежатиме від їхньої волі. Як що ж виробництво буде в руках трудящих, а обмін у приватних капіталістів, то робітники зо всіма своїми виробами завше залежатимуть від капіталістів: від того, чи вони захочуть

або не захочуть зробити їм обмін вироблених річей і т. і.

Перебрання обміну й розподілення в руки працюючих є необхідною умовою їхнього визволення. Але це зробити ще важче, ніж забрати виробництво, бо, забравши від капіталіста завод, на якому робітники завше працювали, вони так само можуть по традиції працювати й далі та виробляти річі, не потрібуючи нової науки. Одібравши ж торгові склепи у купця, робітники, не ознайомлені з справою транспорту, обміну й розподілення, не знатимуть що, куди, кому й як послати, а що привезти, й можуть зіпсувати всю справу обміну й розподілення. З цього виникає необхідність трудящим, перше ніж перебрати в свої руки обмін та розподілення, навчитися, як треба провадити їх. Таку науку найкраще можна здобути під час капіталістичного ладу організацією кооперативів обміну й споживання. До цього й стремлять ті соціялісти, які визнають, що удержання господарства є річчю шкідливою. Вони підготовляють трудящих взяти поволі в свої руки всі справи народнього господарства, а в тім числі й справи обміну та розподілення.

Особливість соціалістичного ладу полягає в тім, щоб планомірно провадити народне господарство, тобто: доцільно переводити виріб, обмін і розподілення річей відповідно потреб населення. За соціалістичного ладу вся державна громада населення має стати одним великим споживчим кооперативом, при якому були б фабрики й заводи, що працювали б для нього.

Хто визнає необхідним ще за капіталістичного ладу підготувати працююче населення до всіх функцій господарства соціалістичного; хто визнає, що вже в недрах капіталістичного ладу повинен скластися зародок майбутнього, який (зародок) развиваючись і диференціруючись витворив би всі потрібні для нового ладу органи господарства, — той повинен гуртувати працююче населення в кооперативи ріжного роду для активної участі вже в сучасному господарстві з метою підготовки його до господарства майбутнього.

Гільдеїзм. Передання природніх дібр і виробництв в руки сіндікатів могло б призвести до суперечки між ними, бо кожен сіндікат дбав би переважно про інтереси своїх членів. Через те виникла думка, щоб всі добра й виробництва передати у володіння державі, як об'єктивній стороні, але з тим, щоб вона управляла всіма добрами й виробництвами не як при націоналізації через урядовий апарат, а через особливі організації, складені не тільки з робітників, а й з керовників та співробітників кожного підприємства, (управителів, техніків, фаховців, канцеляристів і т. і.), тобто: кооперативу працюючих в підприємстві. Така організація всіх працюючих в підприємстві називається гільдією. Через те й думка про те, щоб усі добра й виробництва належали державі, нації (були націоналізовані), але провадилися автономно кооперативами працюючих, як із тих, хто працює головою, так і тих, хто прикладає до справи свою фізичну силу, називається гільдеїзмом.

Гільдії мали б складатися тільки з працюючих в підприємствах і могли би бути повними господарями в своїх внутрішніх справах користування виробництвами, але в зовнішніх відносинах їх повинна була б заступити держава. За допомогою держави мали б бути впорядковані і всі взаємовідносини між окремими гільдіями.

Гільдеїзм стремить до сполучення доцільних принципів націоналізації, сіндікалізму й кооператизації в одну систему й має на оці обернути всі організації трудящих в кооперативні виробничі товариства.

Хиби сіндікалізму, кооперації й гільдеїзму.

Коли природні добра й виробництва передати в руки тільки профспілок або кооперативів, або гільдій, то фактично не всякий громадянин матиме змогу користуватися ними однаково, бо інтереси робітників і споживачів ріжні. Робітникові корисно продати свій виріб найдорожче, а споживачеві — купити його найдешевше.

Коли б володіння добрами й виробництвами опинилося в руках робітничих профсоюзів, то це скривдило б інтереси споживачів.

Хоча усі споживачі можуть бути робітниками і як робітники брати участь у профсоюзах, тобто: бути співласниками дібр і виробництв, але оскілько вони були б робітниками ріжних підприємств і належали до ріжних профсоюзів, то дбали б кожен про інтереси своїх профсоюзів. З того вийшло б, наприклад, що цукровий профсоюз гнав би ціну на цукор, не рахуючись з інтересами споживачів, що належали б до проф-

союзів хліборобського, мистецького й т. і., а не були б його членами.

Хліборобський профсоюз гнав би ціну на хліб, не рахуючись з інтересами споживачів — членів профсоюзів цукрового, мистецького й т. і. При таких обставинах робітники мистецького профсоюзу, як споживачі хліба й цукру, але не члени цукрового й хліборобського профсоюзів, попали б в тяжке становище. Вони мусіли б платити за хліб і цукор те, що схочуть хліборобський і цукровий профсоюзи. Але для того, щоб платити, вони мусіли б заробити відповідну платню. Підняти ж ціну на свої вироби, як зробили цукрові та хліборобські робітники на свої, вони вільно не могли б, бо їхні вироби, як роскіш, не всякий захотів би купити за підвищену ціну.

З цієї причини одні профсоюзи опинилися б у гіршому стані, ніж другі.

Помимо того, кожен робітник зацікавлений в тому, щоб робить найменше й найлекше, а споживач в тому, щоб виріб був найкращим і найдешевшим; найкращий же виріб вимагає більшої праці й старання.

Кожен робітник більше зацікавлений в тому, щоб менше й лекше працювати, а більше одержувати платні, ніж в тому, щоб виріб його був кращим і дешевшим.

Коли б робітничі профсоюзи були повними володарями підприємств, то, захищаючи інтереси робітників (робити менше й лекше), вони б не задоволяли бажань споживачів.

В кожнім робітникові фактично завше бореться дві людини: виробник і споживач. Як

споживач він хоче, щоб до його послуг було багато всяких виробів; як виробник він мріє про те, щоб найменше витрачати сили, а тому обмежує свої потреби.

Як споживач він вимагає найкращого виконання виробу, а як робітник — крізь пальці дивиться на всякі недоладності виробу, аби лекше було.

Хоча в соціалістичнім господарстві всі робітники будуть споживачами, а всі споживачі робітниками, але треба взяти на увагу, що в кожнім виробництві робітники споживають найменшу частину того, що самі виробляють, а через те вони дужче відчуватимуть свої інтереси робітницькі, ніж свої споживницькі. Кожен з них швидче згодиться на зменшення годин праці та вимогу більшої платні, ніж на збільшення годин праці для удосконалення виробу або на зменшення платні для його удешевлення, хоч би як їм доводили, що останнє їм самим, як споживачам своїх виробів, вигідніше. Робітничі інтереси вони завше відчуватимуть дужче, ніж свої ж інтереси споживницькі. Через те, робітники завше стремітимуть до збільшення платні й зменшення годин праці, що тягарем лягатиме на інших робітників, яким доведеться бути лише споживачами їхніх виробів.

З цієї причини виникає необхідність контролю з боку інчої сторони, з боку сторони споживачів. Погодження інтересів робітника й споживача, контроль споживача над робітником і навпаки, витворює та система заведення соціалізму, яка зветься соціалізацією.

Соціалізація. В господарстві Західної Європи головну роль відограє індустрія, виробництво; хліборобство ж стоїть на боці. Тому в боротьбі з капіталізмом зах.-європейські соціялісти дбають в першу чергу про те, яким способом найкраще одібрати від капіталістів робільні й заводи та як їх упорядкувати за нового ладу; що ж стосується до одібання землі й упорядкування хліборобства, то вони про це менше думають.

На Сході ж Європи — на Україні, в Росії, в Білорусі, на Кубані, на Дону й т. и. — основою господарства є хліборобство. Через те місцеві соціялісти мусіли в першу чергу думати про те, яким способом найкраще одібрати від поміщиків землю, кому її передати та як упорядкувати хліборобство за нового ладу. Виробництво ж в їхніх планах відогравало другорядну роль.

З тієї причини думка про способи переведення соціалізму у західно-європейських соціялістів та їхніх наслідувачів на Сході Європи пішла однією стежкою, а у соціялістів, що склали свої погляди на основі особливостей господарства Східної Європи — другою.

Націоналізація, сіндікалізм, кооператизація й гільдеїзм є витвір думки західно-європейських соціялістів, соціаль-демократів. Соціялісти ж аграрних країн Східної Європи, а саме: соціялісти-революціонери Росії, України, Білорусі, Кубані й Дону і т. и. ще з 70-х років намітили собі спосіб здійснення соціалізму, який в часи великої революції остаточно названо соціалізацією дібр та виробництв.

До витворення системи соціалізації спричинився історично-народній звичай громадського володіння землею в Росії й на Україні*). Раз працюючі коло землі можуть спільно, громадою володіти певними клаптями землі, то чому так само не можуть вони володіти всією землею? А коли працюючі коло землі можуть громадами володіти землею, то чому працюючі по виробництвах не можуть громадами володіти робільнями й заводами?

З цього й почала творитися система соціалізації, тоб-то: перебрання в громадське володіння всіх природніх дібр та виробництв. Соціалізація — передача в громадське володіння.

Соціалізація — це стремління розширити громадське володіння клаптем землі (общини, громади) до володіння землею й виробництвами всієї держави. Розуміється, з відповідними для того змінами. Перевести соціалізацію — це означає згуртувати працюючих в такі господарські громади, в які увійшли б усі члени профсоюзів, сіндікатів (робітники), учасники всіх кооперативів (робітники, селяне, трудова інтелігенція) а також члени гільдій (робітники, співробітники, фаховці, управителі й т. і.), тобто: згуртувати всіх працюючих і споживачів

*) На Україні до революції більша частина надільних селянських земель була в спільному володінні: общинному, громадському, товариському та подвірному. Статистика року 1887, показує, що в самім тільки общинному володінні на Катеринославщині було 97,4% всієї надільної землі, на Харківщині — 95,2%, на Херсонщині — 88,7%. Селянство, набуваючи землю від по-міщиків, з року 1882 по 1908 купило: в особисту власність 2,2% землі, у власність сільських громад — 25,4% та у власність товариств — 72,4%.

в спільні господарські організації й громади, яким і передати володіння та користування спільними добрами та виробництвами.

При таких умовах всі члени громади, як робітники індустрії, так і хліборобства, як виробники, так і обмінювачі та споживачі стали б однаковими співласниками всіх дібр і виробництв, іожної хвилі кожен з них мав би змогу використати своє право співласності для того, щоб прикладти свою працю до тієї чи інчої громадської власності й виробити потрібні йому для прожиття річі.

Соціалізація має передати добра й виробництва не самим профсоюзам робітників, і не самим кооперативам споживачів, і не самим гільдіям, а — всім громадянам, тоб-то: членам і профсоюзів, і кооперативів, і гільдій, всім об'єднаним в громади.

Кожен громадянин мусить мати однакове право на користування природними добрами й виробництвами. Соціалізація землі й підприємств і є передачею їх в руки таких організацій, де однаково мають бути застурені, як інтереси робітників (виробників), так і споживачів, тоб-то: всього населення, що користується тимп виробами.

Соціалізація має на меті задоволити потреби всіх громадян в однаковій мірі, а тому вона дає кожному працюючому громадянинові рівне право з інчими на співлодіння добрами й виробництвами. Кожен працюючий при соціалізації є не пасивним знаряддям для когось іншого, а самостійним суб'єктом певного права. Господарський лад будується не згори, по-

припису, а знизу, по потребах осіб: від особи до колективу. Кожна особа має змогу сама собі найти в господарстві місце відповідно своїх здібностей і потреб; виступати в ньому, то як виробник, то як споживач, захищаючи кожного разу ті свої інтереси, які більше скривджаються.

Особливість соціалізації є в тім, що вона дас право на володіння не державі і не певній професії, а всім працюючим, через що кожен працюючий при обмірковуванні господарських справ має змогу завше виявити свою волю, не боячись порушити наказу ні державного, ні професійної сілки; має змогу говорити не в угоду державі й не потураючи професійному егоїзмові, а так, як вимагається самою справою в інтересах кожного вільного громадянина.

Система соціалізації забезпечує кожному громадянинові не тільки участь в володінні добрами й виробництвами, що дас йому економичну волю, а разом з тим забезпечує й політичну волю.

Державний лад за соціалізації будується по принципу не централізації, а федерації. Місцеві громади стають головним носителем волі народу. Вони лише звязуються в спілки, які завершуються головною спілкою в розмірах держави.

В часи організації й підготовки господарські громади повинні існувати окремо від органів державної влади, лише в звязку з ними; але в міру розповсюдження й зміцнення, громади повинні поволі перебірати до себе значну частину функцій влади й ставати органами не тільки громадського господарства, але й державної влади.

Соціалізація відмежовує справи господарські від державних і багато функцій державної влади перекладає на приватні господарські громади, які здобувають основу до самоуправління на засадах добровільної згоди. Вони існують і управляються не по наказу згори, а по власній волі, що й дає змогу громадянам не тільки виконувати волю центру, а й диктувати свою волю центрів; впорядковувати відносини громад до життя й між собою по власній згоді, на засадах вільної федерації.

Соціалізація є цілковитою протилежністю націоналізації. Вона є новою будівлею не в державі, а поруч з державою, на засадах широкого самоуправління в господарських справах.

Під час націоналізації роспорядження добрами й виробництвами, всім господарством іде згори, від влади, при соціалізації — знизу, від населення.

Націоналізація зберігає право власності на добра й виробництва, передавши його з приватних рук в руки держави; соціалізація зовсім знищує таке право власності, не віддаючи його жадній установі, ні за ким його не фіксуючи.

За націоналізації окремі громадяне можуть здобути в користування певні природні добра й виробництва тільки з волі держави, на певних умовах, які виставить держава й які вона може змінити по своїй волі. Соціалізація ж означає рівні й незмінні права всіх громадян на користування природними добрами й виробництвами.

При націоналізації всім господарством керує держава через свої урядові органи. За соціалізації все господарство в руках працюючого

населення, яке керує ним через вільно обрані організації в порозумінні з державною владою.

Націоналізація віддає приватні інтереси цілком в руки публичних державних органів. Соціалізація ж дає повну волю для задоволення приватних інтересів приватними ж силами й способами, хоча разом з тим держить їх під контролем громадських установ ради громадських інтересів.

Соціалізація є сінтезом всього кращого, що вишукало сіндікалізмом, кооперативами та гільдейзмом. Вона бореться як з економичним, так і з політичним самодержавством; скидає самодержавство, як осіб (капіталістів), так і колективу (держави), а впорядковує вільними способами господарське й політичне життя вільних громад на засадах вільної економичної й політичної федерації.

Докладного раз назавше й для всіх країн однакового плану соціалізації не існує. Кожна країна має розробити його відповідно своїх умов, взявши за основу вищеперелічені принципи.

Досвід же соціалістичного руху останніх літ, — а особливо революції в Росії на Україні — призвів до того, що соціалізація набирає симпатій навіть у західно-європейських соціалістів-марксістів.

Відомий австрійський соціаль-демократ Отто Бауер у своїй брошурі „Шлях до соціалізму“ (Der Weg zum Sozialismus), викладаючи виборчу платформу австрійської соціаль-демократії, радить для здійснення соціалізму переводити не націоналізацію, а певні засади соціалізації, а саме: щоб „кожна галузь господарства, пере-

дана до розпорядимости громад, керувалася цілком незалежно від уряду своєю радою або правлінням, які складалися б так: третина представників від державного уряду, вибрана національними зібраннями; третина — з робітників, співробітників і техничного персоналу підприємства; третина — з представників споживачів...

В компетенцію складеного таким способом правління виробництва повинно увійти керування всіми виробництвами, які передані будуть громадянству. Уряд не мав би права безпосередньо втручатися в керування підприємством...

Прибуток всякого соціалізованого підприємства треба використовувати так: третина в державний скарб; третина на додаткову платню робітникам і всім співробітникам, як доля участі в прибутках, і третина на розвиток підприємства, коли треба, а коли ні, то на пониження цін...

Ті галузі господарства, які ще не доспіли до соціалізації, мали би організуватися в індустріальні сіндікати. Кожен сіндікат повинен охопити всі підприємства відповідної галузі виробництва. Індустріальні сіндікати мусять стати на місце сучасних картелів і трестів, центрів і військово-промислових капіталів. На чолі кожного сіндікату має стати правління, складене так: четвертина вибирається підприємцями відповідної галузі виробництва; четвертина — від держави; четвертина — від робітників і техніків, четвертина — від споживачів. Сіндікат повинен дбати про техничний розвиток

промисловости... та скупчення виробництва в технично найбільш розвинених підприємствах.

Після завершення концентрації всього виробництва певної галузі в небагатьох технично-удосконалених підприємствах мала би настати черга соціялізації їх.

Таким чином організація всієї індустрії в єдиний сіндікат є переходовим ступнем до соціялізації.“

Такі головні точки соціялізації, які прийняла австрійська соціаль-демократія для себе.

Що ж стосується до того, який план соціалізації має бути принятим для України, то, пам'ятаючи, що соціялізація, як і всяка переходова жива справа, потрібує для свого здійснення брати на увагу сучасні дійсні умови боротьби для України, як і для всіх країн, не можна зараз уявити одного незмінного, раз назавше складеного плану соціалізації. В кожних часах і умовах він повинен пристосовуватися до обставин, маючи непорушними лише свої головні засади.

ІІ.

Ступні соціалізації та ідеал соціалізму.

Ступні соціалізації. Підвалиною народного господарства соціалісти вважають працю, відповідно якій всякий учасник народного господарства здобуває свої права на володіння й користування засобами народного господарства та його виробами. Лише праця дає право на користування засобами виробництва та його виробами. Передання всіх засобів і наслідків виробництва в руки всього працюючого громадянства, в громадське володіння й користування і є соціалізація.

Одібрати в поміщиків землю, а в капіталістів виробництва й передати все за одним разом працюючим неможливо через те, що не завше й не скрізь працюючі однаково підготовлені до приняття й використання засобів виробництва. В той час, як приняти й використати землю всякий селянин здібний завше, приняти й використати складні фабрики й заводи робітники не завше готові, а тому потрібується певний час для їхньої підготовки до того способом організації й досвіду. Через те, в переведенню соціалізації народного господарства намічають три нормальних ступні:

1. Соціалізація володіння виробами, тоб-то: експропріяція або конфіската виробів у всіх виробників і передання їх в громадську власність, після чого виробникам залишається право тільки виробляти все потрібне, але не продавати його на ринок, а по певних цінах здавати в громадські склепи.

2. Соціалізація користування колективною власністю або усунення праці, тоб-то: передача в громадське володіння й користування того, що належало колективам (акційним товариствам, артілям і т. і.).

3. Соціалізація всього громадського господарства, тоб-то: планова демократична організація виробництва й розподілення виробів поміж населенням, яка в правовій демократичній державі й утворить те, що ми називаємо соціалістичним ладом або соціалізмом.

Способи переведення соціалізації.

Переведення соціалізації по оцих трьох ступнях можна зробити всякими способами. Соціалісти ріжних партій радять для того ріжні форми й способи. Свої поради й розтлумачення що до того вони викладають в своїх програмах. Програма, яка розтлумачує способи соціалізації по всіх трьох ступнях, тоб-то: до остаточного заведення соціалізму, звуться програмою-максімумом. Програма, в якій розтлумачуються лише перші ступні соціалізації (один чи обидва), звуться програмою-мінімумом.

Хоча в громадянстві, як в політичних, так і в господарських справах, завше є елементи й підприємства підготовлені до всіх ступнів со-

ціялізації, але це не означає, що соціялізацію можна переводити зразу по останньому ступню. Всяка соціялізація мусить бути переведена поступово, бо інакше вона не дасть добрих наслідків і здискредитується. Хоча провідники наукового соціялізму давно про це говорили, але це особливо виразно видно тепер з досвіду над тією „соціялізацією“ й „комунізацією“, яку переводили московські комуністи. Вони одкинули закон необхідності поступової (трьохступневої) соціялізації, а захотіли все зробити зразу, за одним махом пера. Це ж привело тільки до руйнації народного господарства, бо вони, не налагодивши апарату роспреділення (І ст.), не привчivши робітників до колективного господарства (ІІ ст.), зразу одібрали виробництво з рук досвідчених керовників (буржуазії) і передали його в цілком непідготовлені, ні до керування, ні до переведення господарської праці, руки державного апарату, складеного з людей, які з народнім господарством мало або й зовсім були не ознайомлені. Не маючи такого досвіду в керуванні народнім господарством, як буржуазія; не маючи такого практичного уміння переводити справу, як робітництво, — державний апарат не тільки не спромігся поліпшити народне господарство, або навіть хоч будлі як продовжувати його далі, а довів до того, що господарство цілком стало, бо зруйнувалось. Вина за це падає, розуміється, не на соціялізм, а на безглуздість провідників московського комунізму, які одкинули всі закони соціялізації й захотіли в один день зробити те, що може бути зроблено тільки протягом багатьох літ і то лише

шильною, упертою масовою підготовкою до того, а не демагогією.

До того ж треба сказати, що московські комуністи, захотівши зразу перескочити всі щаблі соціалізації, творили власне не соціалізацію, а націоналізацію, тоб-то: удержання засобів виробництва. Одірані в поміщиків та капіталістів землі й виробництва передано було не працючому громадянству в громадське користування, а в державне володіння. Все належало не громадянству, а державі; всім розпоряжалося не громадянство, а держава, державний апарат. Державний же апарат, складений з людей, що ніколи нічого спільногого з народнім господарством (опріч споживання його виробів) не мали, був ще менше підготовлений до керування ним, ніж звичайні робітничі маси, які при певній самоорганізованості й спільній праці швидче спромоглися б дати лад виробництву, ніж комуністична бюрократія. Але робітничі маси було відсунено від того так само, як і за капіталістичного ладу. Це все й привело комуністичну „соціалізацію“ до господарської руїни.

Соціалізм не конечний ідеал життя. З того, що „соціалізація“ московських комуністів звелася до руїни, зовсім не випливає, що соціалізація є утопія. Навпаки, з того ясним стає, що соціалізм мусить переводитися на підставі певних законів життя, бо „соціалізм витворюється на ґрунті живої дійсності, на ґрунті існуючих, а не фантастичних громадських відносин, свідомістю й зусиллям працюючого люду, а через те

є об'єктом практичної політики соціалістичних партій всього світу.“ Поскільки ж він є практичною справою щоденних бажань трудового люду, то й мусить переводитися цілком практично, тобто так, щоб завше, кожного дня давати трудовим масам реальну виразну вигоду, а не вимагати непотрібних і безцільних жертв. Вважати соціалізм за конечний ідеал людського життя, який може бути здійсненим лише невідомо коли, десь в далекому майбутньому, або за такий, який може бути здійсненим зразу величезними геройчними зусиллями, — помилка.

Визнавання соціалізму за конечний ідеал людського життя в далекому майбутньому викликає в людях цілковиту байдужість до соціалістичної діяльності, як до дитячої віри; визнавання ж можливим запровадити соціалізм за один день способом катастрофичних переворотів витворює вузький і сліпий сектанський фанатизм, який не спроможен рахуватися з живою дійсністю, а тому й не спроможен зробити для неї будлі що таке, що було б для неї корисним.

Соціалізм не утопія, не містичний ідеал, але й не легка справа.

Соціалізм — безупинна щодenna боротьба за поліпшення існування громадянства. Все, що поліпшує існування людства громадянським способом, є соціалізм, а все, що шкодить йому — антисоціалізм. Московський комунізм не є жадним соціалізмом, бо він тільки погіршив політичне й економично-соціальне становище мас. Московський комунізм з'явище антисоціальне, бо антигромадське.

„Соціалізм означає демократію (участь всього народу) в політиці і демократію в економіці, тобто: в громадському господарстві.“ Московський же комунізм захопив і політику й громадське господарство тільки в руки державного апарату, обсаженого силами лише комуністичної партії, а громадянство, народ, робітничі маси усунув не тільки на бік, а й під своє примусове керування. В тім нема нічого громадського ні по суті, ні по формі, ні по меті, а тому нема жадного соціалізму або хоч натяку на нього.

Соціалізм – політичне й економичне панування більшості народу. „Соціалізм змагається до того, щоб за ради користі всього трудового народу скасувати класову державу й запровадити державу правову, соціалістичну, трудову. Він має на меті впорядкувати республіку демократичну не тільки в справах політичних (політичне рівноправство), а демократичну й у справах економічних, в справах народного господарства (однаково рівне право на володіння й користування всіма засобами виробництва) і життя з власної праці, тобто: він стремить до запрощення республіки не тільки демократичної, а й соціалістичної, в якій би кожен громадянин мав не тільки рівні громадянські політичні права, а й рівну матеріальну можливість користуватися всім, що має й творить народне господарство, і жити лише з власної праці.

Соціалісти домагаються, як в політичнім, так і в економичнім житті, заміни сучасного

панування меншості над більшістю пануванням більшості над меншістю, тоб-то: не одкидають правової державності.

Розуміється, що панування більшості не гарантує ще повної справедливості. При пануванні більшості також можливе покривдення меншості, але вже само те, що покривджену може бути тільки меншість, показує на більшому досконалість ладу, ніж зараз, коли покривджену є більшість. За соціалізму, можливо, ще довго відбуватиметься боротьба більшості з меншістю. По кожному питанню буде складатися своя більшість і меншість, бо не можуть всі люди однаково знати, однаково думати, бажати й т. і. Через те завше буде ріжниця в поглядах на ту чи інчу справу, завше будуть ріжні комбінації тих чи інчих питань. Але ті ріжниці в поглядах, суперечки й боротьба за розвязання їх втратять сучасний, гострий, примусовий характер. Вони будуть перебігати в житті, як хвилі, ніколи не дубіючи в сталі, незломні форми, не набираючи постійного спадщинного характеру, який відзначає, станові й класові суперечності.“

Соціалізм — поступ. „Перед соціалістичним громадянством одкриються нові, широкі простори й далекі перспективи дальнішого мирного поступу, який має спиратись вже виключно на фізичний, розумовий та моральний розвиток осіб, які його складають; одкриється те, що тоді, і лише тоді, стане живою дійсністю, річчю практичної громадської політики, а тепер, при існуванні класової структури громадянства, є лише провідним ідеалом, який

при всякій спробі до негайногом практичного здійснення обертається в утопію.

Завдання соціалізму полягає в тім, щоб звільнити „людську особу“ від задушливої класової атмосфери, яка з самого народження окутує людину, незалежно від її індивідуальних здібностей, густим непроглядним мороком.

Це — не конечний ідеал людства. Але цього досить, щоб в свідомії, активній і організованій боротьбі за соціалізм наповнити коротке людське життя самим високим ентузіазмом, самим шляхетним почуттям і найвищими духовними радощами.“

При кожному здійсненню ідеалу, народжуватимуться нові ідеали, відповідні до стану розвитку й світогляду людства, але основою їх завжди буде поліпшення людського життя з метою впорядкувати найкращі форми громадського існування.

Остаточний ідеал людського життя навіть уявити собі не можна, а тому не можна сказати, яка саме форма життя є найкращою. Кожного разу найкращою є та форма, яка дає найбільше щастя найбільшій кількості людства. Отсєє головна засада соціалізму, його єдина міра надій і обставин.

III.

Кооператизація, як повільна соціалізація.

Неможливість переведення соціалізації зразу.

Ще Драгоманів писав: „вірити в те, що велика корінна зміна усіх громадських і господарських порядків, котру звуть „соціальною революцією“ може стати ділом одного великого повстання, навіть і в одній великій країні, — це показує звичку думати більше про державні справи, ніж про громадські й господарські. Звичка та вкорінилася в людях письменних за ті часи, коли люди, поставлені в державних урядах, думали, що вони можуть державною силою згори повернути життя й самі думки та звичай тисяч і міліонів людей, як їм завгодно... В XIX в. було багато повстань, але ні одно з них не змогло змінити до коріння порядків не то громадських і господарських, а навіть і державних... всі порядки в людських громадах ростуть, а не робляться відразу; і державні та протидержавні заходи — повстання — тільки частина тих приводів, якими посновуються зміни в людському житті, а далеко не все.“

Дійсність російської та української революції, як найкраще підтвердила правдивість цих

думок, збештавши вкрай безгрунтовні й злочинно легковажні експерименти московського комунізму. Дійсність показала, що соціалізацію по команді з Москви зробити не можна. Однаке та сама дійсність показує, що й повороту назад, до старих форм капіталізму, також не може бути. Ми стоямо на переходовім ступні від капіталізму до соціалізму. Це треба усвідомити і подбати про те, щоб переходовий процес відбувався як найшвидче і в найлекший спосіб.

Головна справа соціалізації — скасування приватного капіталістичного володіння природними скарбами та засобами виробництва, передача їх в громадське володіння, організація громадського користування та виробництва й забезпечення права кожного працюючого на певний продукт праці.

Для цього необхідно одібрати від власників та передати громадянству природні добра й виробництва, а в другу чергу — організувати громадське користування та співробітництво так, щоб, мовляв Драгоманів, усі сили природи й струменти, що потрібні для здобутку корисних людям речей, себ-то: земля й вода з усіма добрами, що в них є, машини й фабрики і т. і. були просто в руках товариств і громад хліборобських та робітницьких, і щоб люди не мусіли продавати свою працю в найми панам та багатіям, а робили просто на себе.

Першу справу українська революція вже зробила: землю й виробництва одібрала й передала, але з другою — налогодженням соціалістичного господарства — їй не пощастило. Ті

комуністичні методи, якими безоглядно зловживали комуністи, лише вкрай зруйнували господарство. І не дивно. Форми господарства не можна перемінити по наказу згори, їх можна перетворити лише певною роботою знизу. Драгоманів про це сказав: „яким способом перемінити осібну власність (собину, батьківщину) на гуртовинну, а далі, як упорядкувати спільну працю і як ділити вжиток від неї, — це мусить залежати від доброї волі кожного товариства,ожної громади. Певно, що розвага й проба (практика) над потребами господарства навчать осібні громади спільноти праці (кооперації) й розумному поділові вжитку від неї, не тільки серед самих громад, але й поміж громадами цілих країн та на цілому світі.“

Комуністичний метод налагодження нового господарства збанкротував, бо господарство не можна перебудувати одним махом пера. Сила психологичних звичок та індивідуальних інтересів така велика, що власники не можуть легко віддати свої бувші маєтки на громадянство, а немаюче громадянство, перебіраючи їх в свої руки, не може зразу поставитись до них, як до особистого інтересу, не жалкуючи праці й догляду, запобігаючи сохранності й громадської справедливості. Одбираючи природні скарби й виробництва від власників та віддаючи їх громадянству, треба було раніш навчити громадянство поводитись з тими скарбами так, як поводилися з ними їхні попередні власники: уміло, ощадно й добайливо, без лінивства. Цього не зроблено, а тому скарби, опинившись в нових, неумілих і недбайливих руках, не

зважаючи на всі накази згори, стали не піддержкою нових форм народнього господарства, а засобами хижачької наживи з боку тих осіб, що найближче до них стали.

Маючи на увазі, що інтереси громадянства найкраще може захистити воно само, ні в якім разі не варто було справу налагодження нового соціалістичного господарства передавати в руки держави, бо всяка держава є лише апаратом бюрократії, яка дальнє стоять від живого життя, ніж само громадянство. В тім, що полагодження нового господарства було передано в руки держави — перша й головна помилка комуністів. Соціалізм може бути утворений тільки вільним розвитком соціальних сил, а не приписами бюрократії, хочби й комуністичної.

Переходові форми. Виправляючи зроблені помилки, в першу чергу треба справу налагодження нових форм народнього господарства одібрати з рук державного апарату й цілком передати її громадянству. Рахуючись же з тим, що ріжні кола громадянства перебувають і досі під психологичним впливом свого виховання та попереднього існування й психологично ще не усвоїли ідеалу соціалізму, а фактично не раз, всупереч своїм словам про соціалізм, чинять на ділі річі як раз йому суперечні (руйнація робітниками громадських виробництв, крадіжка, недбалство й т. і.), — в будуванню нових форм господарства треба творити не ті форми, яких вимагає остаточний ідеал соціалізму, а лише переходові, більш зрозумілі для мас і лекші для призвищаєння до них обох борючихся сторін, при яких можна

було б використати досвід, дбайливість і уміння бувших власників на рівні з трудовою силою та бажанням сучасних володарів.

З цієї причини доводиться свідомо говорити про необхідність заведення зразу не соціалізму, а лише переходових форм до нього.

Для здійснення соціалізму, в першу чергу потрібно вбити власність. Самим одібраним скарбів від власників власність не вбивається, бо при руїні господарства залишається легенда про неї, як про ідеал щасливого життя. Щоб знищити власність назавше, треба вбити цю облудливу легенду, а це можливо зробити лише створенням таких корисних усім форм господарства, в яких власність стала б невигідною, і власники мусіли б самі звітися своєї власності на користь громадського володіння.

Шукаючи таких переходових форм, які б убили саму ідею власності, треба вважати доцільним переведення організації народного господарства на таких засадах:

В першу чергу касується всяка власність на всі природні скарби й засоби виробництва.

Вивласнена бувща поміщицька та селянська, поверх трудової норми, земля передається в громадське володіння працюючих з правом індивідуального користування й передання в спадщину, але без права продажу, закладу й дарування; вивласнена селянська земля в трудовій нормі залишається в індивідуальне користування бувших власників без права продажу, закладу й дарування, але з правом спадщини.

Ліси й води передаються в державний скарб. Працьовники коло землі повинні згуртуватись

на кооперативних принципах в спілки: сільські, волосні, повітові, губерніальні, нарешті Всеукраїнську. Правління хліборобських кооперативів повинно складатись із тих, хто працює коло землі та споживає продукти хліборобства, як з робітників, так і керовників та інших співробітників справи. Хліборобським спілкам мають бути передані у кооперативне володіння й користування всі інтенсивні й показні та досвідні господарства, сади, виноградники й т. і. та всякі хліборобські виробництва. Всеукраїнський кооперативний хліборобський Союз має взяти в свої руки провід, догляд і керування всією хліборобською справою на Україні.

Зважаючи на велику господарчу руїну та відсутність не тільки удосконалених, а навіть просто організованих громадських апаратів для провадження виробництва й задоволення всіх господарських потреб населення, передання решти природних багацтв і засобів виробництва в громадське користування мусить бути переведено повільно, в міру того, як налагоджуватимуться для того відповідні апарати громадського користування.

Апарати громадського користування на перші переходові часи (меже й десятки літ) треба впорядкувати не як державні, а як чисто громадські органи, по типу кооперативів, у які мають увійти всі працюючі в виробництві й споживачі виробів. Всі працюючі в однім окремім виробництві (заводі, робільні) мусять складати першу громадську кооперативну одиницю громадського володіння й користування.

Завод чи робільня має належати такій громаді, і вона за них має відповідати перед іншими вищими органами громадського користування. Для керування справою кооперативна громада має обрати із працьовників (робітників, співробітників і фахових керовників) та споживачів виробництва Управу, яка й відповідатиме перед нею та вищими органами народнього господарства за техничний бік справи.

Кооперативні громади повинні об'єднатись по роду виробництв у спілки, а спілки в союзи повітові й губерніяльні з тим, щоб техничне керування ними належало Управам, вибраним по вище наведеному принципу. Всі індустріяльні союзи мають об'єднатись в один Всеукраїнський індустріяльний союз.

Всеукраїнський індустріяльний та хліборобський союзи мають обрати із своїх представників Вищу Раду Народн. Господарства, якій і повинно належати право керування всіма техничними справами народнього господарства Республіки. Вища Рада Народного Господарства повинна порядкувати всім господарським життям Республіки: встановлювати хто, що, де, скільки, як, за допомогою яких засобів і т. і. повинен зробити; хто, що, коли, скільки й куди повинен доставити, де й яка ціна має бути на сировину й на вироби; скільки й чого потрібно виробити; куди й як розпреділити й т. і. Вища Рада Народного Господарства через виробничі спілки та їхні громадські одиниці на місцях повинна розпреділяти й обмінювати всі вироби місцеві, а також провадити торг і обмін з сусідніми державами.

Таким чином, керування народнім господарством переїде до рук 1. громадських, 2. виборних, 3. фахових і 4. під широкий демократичний контроль зацікавленого громадянства. Там не буде місця ні для визиску працюючих капіталістами, ні для самочинства урядових комісарів, ні для непродуманих експериментів політичної бюрократії, яких би то не було гатунків.

Жадного встановлення політичною владою диктатури цін, як то робили большевики й не-большевики, не повинно бути. Ціни, як і способи обміну, мають встановлюватись не політичною владою, а Вищою Радою Народнього Господарства на підставі вислідів і спостережень підлеглих їй виробничих союзів і спілок та іхньої згоди. Вища Рада Народнього Господарства повинна бути цілком самостійною в справах господарського будівництва.

Така будова народнього господарства визволяє його з під партійної й групової диктатури, а разом з тим дає змогу використати всі живі сили, які дійсно стоять за соціальну волю трудових мас.

Конкретною роботою на користь трудових мас, наочною обороною їхніх інтересів, спільною громадською виробничою працею та сумісним шуканням правдивих шляхів до щастя, громадські виробничі спілки без жадних насильств підготовлять громадянство до соціалістичного ладу. Капіталізм, позбавлений свого живчика — приватно-індивідуальної власності, неминуче загине, а на його руинах, на підвалах кооперацівно-громадського користування вільно збудується новий лад соціалізму.

Лад, при якому керування виробництвом опиниться в руках самих працюючих, що за допомогою своїх організацій господарства не допустять відновлення приватного капіталу й його керування в державних, як економичних, так і політичних справах, буде справжньою ділововою, а не рекламною диктатурою працюючих.

Однаке запровадити її в два дні по декрету згори не можливо. Для того, щоб передати природні скарби й засоби виробництва в руки громадянства, а не юрби чи випадкових гуртків, треба те громадянство вперед, як слід згуртувати й виховати. Треба вперед зібрати, налагодити і впорядкувати громади — кооперативи, які б ті скарби й виробництва прийняли тай пустили в рух, а не рознесли по своїх дворах окремі частини їх.

Ступні кооперації. На згуртування виробничих громад-кооперативів, їхніх спілок і союзів, налагодження звязку і взаємові відносин між ними потрібно не мало часу, а на налагодження виробництва в них — ще більше.

Аби в переходовий час населення не залишилося без нічого, необхідно передачу виробництва від колишніх приватних власників у громадське користування перевести повільно, в міру того, як згуртовуватимуться й підготовлятимуться громади-кооперативи. Спершу передати тільки ті виробництва, які цілком придатні для сучасного громадсько-кооперативного користування, напр.: копальні, металургічні заводи, цукроварні, гуральні, броварні, залізниці й т. і. Інші ж на деякий час, поки

налагодяться постійні відповідні кооперативно-громадські установи, передати в тимчасове орендне користування чи то спеціальним кооперативам, чи містам, чи земським громадам, чи навіть і приватним особам, хоч би й колишнім власникам, аби тільки вони налагодили добре виробництво. Розуміється, що це орендне користування повинно бути під доглядом відповідних громадсько-кооперативних спілок та Вищої Ради Народного Господарства.

Так само треба поставити справу й торгу.

Дрібні виробництва й торг мають залишатись вільними аж до того часу, поки під натиском конкуренції виробничих кооперативних громад не змушені будуть самі з власної ініціативи злитись з тими громадами.

Дрібний транспорт, водяні й суходольні шляхи так само повинні залишитись вільними, як і дрібні вироби та дрібний торг.

В міру того, як міцнітимуть кооперативно-громадські виробнико-торгові спілки й за допомогою державних органів та всяких громадських засобів набіратимуться спромоги виробляти й постачати населенню кращий і дешевий виріб, дрібні приватні ремісники й крамарі, не маючи змоги конкурувати з ними, зникатимуть самі собою.

При таких заходах поступової соціалізації виробництва дрібні ремісники й крамарі не матимуть підстав для обурення на новий лад, а великі без дрібних на значний опір не спроможуться, бо їх не багато.

Під впливом зросту виробничих кооперативів та спілок дрібні приватні виробники й кра-

марі самі приставатимуть до них і віддаватимуть в громадське користування ті засоби виробу й торгу, якими до того часу користувалися на правах власності. Од того поволі зникне й дрібна власність виробу та обміну, а разом з тим зникне й сама ідея власності, бо власність стане невигідною. Вигіднішими будуть форми громадського користування й виробництва. Тоді останні заходи до здійснення повної соціалізації прийдуть самі собою, непомітно, цілком безболізно.

В кооператизованих підприємствах робота буде провадитися не „на пана“ і не на державу, яку всі звикли доїти, а на самих працьовників; тому вона має підстави бути найінтенсивнішою й найкращою. Кооператизація вбиває головного живчика капіталізму — приватну власність та визискування й зацікавлює робітників до праці, як до своєї власної справи, до своїх інтересів. В цім полягає її надзвичайне значіння, як переходового ступня від капіталізму до соціалізму.

Книжки й брошури того самого автора.

1. Мораль. Природа, зміст, історія та норми її.
2. Як навчати дітей рідній історії.
3. Хто ми й що нам робити.
4. Якої республіки треба бідним людям.
5. Історія України в народніх думах та піснях.
6. Історія Українського народу. Підручник для вищої початкової школи.
7. Поділля. Історично - географичний нарис.
8. Всесвітня історія. Ч. I. Стародавній світ. Підручник для середньої школи.
9. Фатальна помилка революції.
10. Народня влада на Україні.
11. Die Ukraine und Russland.
12. Визволення всіх трудящих.

ВИГОТОВЛЕНО ДО ДРУКУ:

1. Історія світобудівлі.
2. Методика навчання рідної мови.
3. Всесвітня історія. Ч. II. Середні віки. Підручник для середніх шкіл.
4. Всесвітня історія. Ч. III. Нові часи. Підручник для середніх шкіл.
5. Контрреволюція на Україні.
6. Коротка історія земель Чехословацької Республіки.

НОВІ КНИЖКИ.

- М. ШАПОВАЛ: Революційний соціалізм. 256 стор.
- О. МИЦЮК: Як боролося українське селянство за землю. 19 стор.
- Індивідуалізм та колективізм українських хліборобів. 20 стор.
- Всеноародне право на землю та промислова майбутність України. 24 стор.

*

КНИЖКИ Й БРОШУРИ, ВИДАНІ Т-ОМ „ВІЛЬНА СПІЛКА“.

1. „ВІЛЬНА СПІЛКА“. Збірник статей на громадсько-політичні теми.
2. ГР. НАШ: Народня влада на Україні.
3. N. Hryhorijiw: Die Ukraine und Russland.
4. ГР. НАШ: Визволення всіх трудящих. Збірник популярних статей по ідеології народницького (революційного) соціалізму.
5. — Капіталістичний лад.
6. — Громадське господарство.
7. — Визвольні сили в капіталістичній державі.
8. — Способи заведення соціалістичного ладу.
9. — Партія всіх працюючих.
10. — Етика й соціалізм.
11. — Соціалізм, хамство та правовий лад.
12. — Соціалізм, націоналізм та інтернаціоналізм.
13. — Революція й після неї.